

ปัญหาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยที่มีลักษณะเป็นพหุสังคม (Pluralistic Society) คือ สังคมที่ประกอบไปด้วยชนกลุ่มน้อยที่มีความแตกต่างทั้งทางด้านเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง ของประเทศไทยหรือที่เรียกกันว่าจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันประกอบไปด้วย สตูล ยะลา นราธิวาส ปัตตานีและสงขลา มีประชากรกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ แต่เป็นประชาชนกลุ่มใหญ่ของพื้นที่บริเวณนี้ ประชากรกลุ่มนี้มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากประชากรส่วนอื่นๆ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม กล่าวคือ ประชากรไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 นับถือศาสนาอิสลาม ที่มีบทบัญญัติกำหนดวิถีชีวิต การประพฤติปฏิบัติประจำวันยึดถืออย่างเคร่งครัด และครอบคลุมแทบทุกด้าน จนกล่าวได้ว่า บทบัญญัติของศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นธรรมนูญแห่งชีวิต (Code of Life) ประชากรกลุ่มนี้เป็นที่รู้จักและ มักจะได้รับการเรียกขานว่า "ชาวไทยมุสลิม"

การที่ชาวไทยมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ และมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทำให้ชาวไทยมุสลิมมีความผูกพันกันอย่างแน่นหนา มีสัญลักษณ์และลักษณะต่างๆ เป็นของตนเอง โดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่ชาวไทยมุสลิมศรัทธา ยึดถือ และปฏิบัติต่อกันมาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่เป็นแบบของตนเอง วัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมไม่ได้มาจากบทบัญญัติคำสอนทางศาสนาโดยตรงคือ คำภีร์อัล-กุรอานและซุนนะห์เท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งมาจากจารีตประเพณีและการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษอันได้แก่ พิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีเกี่ยวกับการเกิด การตาย ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และพุทธ ก่อนที่อิสลามจะเข้ามาแล้ววัฒนธรรมทั้งสองแหล่งนี้มีการผสมกันอย่างแนบแน่นจนเกิดเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยมุสลิมที่ไม่เหมือนกับมุสลิมสากล (อารง สุทธศาสตร์, 2531 : 149, เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531 : 289) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าศาสนาอิสลามกับวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องของชาวไทยมุสลิมมีการผสมผสานกันตามหลักการแห่งวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรอง (Greater Tradition and Little Tradition) โดยมีศาสนาอิสลามเป็นกระแสหลัก

หากจะพิจารณาถึงตัวหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมแล้ว ความหมายของวัฒนธรรมที่เป็นสากลนั้น หมายถึงสิ่งหรือภาวะที่สลับซับซ้อน ประกอบด้วยความรู้ ศิลปะ กฎหมาย จารีต ประเพณี ลักษณะนิสัย และสมรรถนะที่มนุษย์พึงมีพึงประสงค์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม (Tylor, 1877 : 1) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่มีการถ่ายทอดสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการสำคัญกระบวนการหนึ่งที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างวัฒนธรรมกับมนุษย์ กระบวนการนี้ดึงเอาวัฒนธรรมเข้าไปมีส่วนอย่างมากต่อพฤติกรรมมนุษย์ในสังคม กระบวนการที่กล่าวถึงนี้คือกระบวนการขัดเกลาและเรียนรู้ทางสังคม หรือกระบวนการสังคมนิยม (Socialization Process) (ลิขิต วีรเวทิน, 2518 : 288) วัฒนธรรมทางการเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองจึงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรู้ ความเชื่อ ทักษะคติ ค่านิยม แนวความคิด และพฤติกรรมที่บุคคลในแต่ละสังคมมีต่อระบบการเมือง และวัฒนธรรมทางการเมืองก็มีการถ่ายทอดสืบทอด เช่นเดียวกับวัฒนธรรมด้านอื่นๆ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาและเรียนรู้ทางสังคม หรือกระบวนการสังคมนิยมของแต่ละสังคมหรือชุมชน เรียกกระบวนการนี้ว่ากระบวนการขัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมือง หรือกระบวนการสังคมนิยมทางการเมือง (Political Socialization Process)

ในกรณีของสังคมมุสลิมกระบวนการดังกล่าวข้างต้นจะดำเนินไปคู่ขนานกัน อาจจะแตกต่างกันในรายละเอียด กล่าวคือ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทักษะคติด้านการเมืองการปกครอง ตั้งอยู่บนหลักการของอิสลาม นั่นคืออำนาจอธิปไตยของรัฐเป็นของพระเจ้าเป็นเจ้าแต่เพียงผู้เดียว คัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นรัฐธรรมนูญสูงสุดของรัฐ ประชาชนทั้งหมดเป็นผู้ที่ใช้อำนาจอ้างสิทธิ์ในฐานะผู้ที่ได้รับมอบหมายจากพระองค์ ให้นำเอากฎหมายของพระองค์มาใช้และปฏิบัติไปตามเจตนารมณ์ของพระเจ้า ผู้ปกครองหรือผู้นำเป็นเพียงผู้ที่ประชาชนเลือกมาให้ทำหน้าที่รับใช้พวกตนตามกฎหมายของพระเจ้าเป็นเจ้า (เสนีย์ มะดากะกุล, 2529 : 136-137, ฮัมมุดะฮฺ อับดะละดี, ม.ป.ป. : 329)

ระบบการเมืองตามทัศนะของอิสลามได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองหรือผู้นำกับผู้ที่ถูกปกครองไว้ว่า จะต้องเป็นความสัมพันธ์ของความยุติธรรมและความพอใจ และผู้ปกครองจะอยู่ในอำนาจได้ตราบใดที่เขายังเชื่อฟังอัลลอฮฺ และนำกฎหมายของพระองค์มาใช้ (บรรจง บินกาซัน, ม.ป.ป. : 161-162) และผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องเป็นบุคคลที่ศรัทธาซนยอมรับ ซึ่งเรียกว่า คอลีฟะฮฺ หรืออิมาม อันเป็นสถานภาพ ตำแหน่ง ความเป็นผู้นำ ศาสนา และการเมืองในคราวเดียวกัน (อิบนู อิศมาอีล, 2530 : 47-48) สำหรับการได้มาซึ่งผู้นำ

หรือผู้ปกครองนั้น อิสลามไม่ส่งเสริมกระบวนการเลือกตั้ง แต่ไม่ได้ขัดข้อง หากการเลือกตั้งที่ได้คนดีมีคุณธรรม ดังนั้นอิสลามจึงส่งเสริมการสรรหาผู้นำโดยผ่านผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นที่ยอมรับในการพิจารณา โดยได้กำหนดคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครองไว้ดังต่อไปนี้ คือ (สายสัมพันธ์, 2523 : 78-79, เสนีย์ มะดากะกุล, 2529 : 138 และ ฟิรียศ ราฮิมมูลา (สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2541)

- 1) จะต้องมีความจงรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า
- 2) จะต้องมีความรู้ทั้งทางธรรม (คัมภีร์และหะดีษ) และทางโลก
- 3) จะต้องมีความกล้าหาญ มีความเฉียบขาด และมีน้ำใจโอบอ้อมอารี เอาใจใส่ต่อ

ประชาชน

- 4) จะต้องมีความซื่อสัตย์ สุจริตและยุติธรรม
- 5) มีความรับผิดชอบ
- 6) มีความเคร่งครัดในศาสนาและเกรงกลัวต่อพระผู้เป็นเจ้า

คุณสมบัติทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นไปตามหลักการของอิสลาม นอกจากนั้นลักษณะอีกประการหนึ่งแม้ไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนตามหลักการอิสลาม แต่ถือว่าผู้นำต้องเป็นผู้ชาย เพราะเมื่อพิจารณาหน่วยของการปกครองที่เล็กที่สุดคือครอบครัวนั้น อิสลามได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าผู้นำของครอบครัวหรือหัวหน้าครอบครัวคือสามี ดังนั้นเมื่อหน่วยการปกครองใหญ่ขึ้น จำเป็นที่ผู้นำจะต้องเป็นชาย

ส่วนผู้หญิงไม่เหมาะในการเป็นผู้นำ เพราะลักษณะทางสรีระของผู้หญิง ไม่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่เป็นผู้นำ เช่น การมีประจำเดือน เป็นต้น แต่ผู้หญิงก็สามารถที่จะเป็นผู้นำได้เฉพาะในหมู่ผู้หญิงด้วยกัน และผู้หญิงก็สามารถที่จะเป็นผู้แทนได้ เพราะในทัศนะของอิสลามผู้นำกับผู้แทนไม่เหมือนกัน (ฟิรียศ ราฮิมมูลา (สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2541) ยิ่งไปกว่านั้นระบบการเมืองอิสลามยังได้กล่าวถึง คุณลักษณะของผู้นำอีกว่า ใครก็ตามที่ขึ้นมาเป็นผู้ปกครองเขาผู้นั้นต้องเป็นมุสลิมที่แท้จริง และให้ถือว่ามุสลิมไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็เป็นส่วนหนึ่งของอุมมะฮฺ ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ฮัมมุดะฮฺ อับดะละดี, ม.ป.ป. : 320-350)

สำหรับวัฒนธรรมการเมืองของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ในอดีตวัฒนธรรมการเมือง (ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ) อิงหรือตั้งอยู่บนหลักการของอิสลาม แต่ก็มีความเชื่อบางอย่างที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู และพุทธศาสนามาก่อนที่อิสลามจะเข้ามา เช่น การยึดหลักอาวุโสของผู้นำ ซึ่งอิสลามไม่ได้กล่าวถึง

ต่อมาวัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตกเข้ามาโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ทำให้ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือทัศนคติบางอย่างเริ่มเปลี่ยนไปเพราะการเลือกผู้นำในระบอบประชาธิปไตยจะตัดสินกันด้วยแพ้หรือชนะ ฉะนั้น ผู้สมัครจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ตัวเองชนะ จึงทำให้หลักการและวิธีการของอิสลามอ่อนตัวลง อิทธิพลของอำนาจเงินเข้ามามีบทบาทมากขึ้น คุณสมบัติของผู้นำเปลี่ยนแปลงไป เช่น นิยมผู้ที่มีอิทธิพลและมีฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนดังกล่าวได้เกิดขึ้นแล้วในหลายๆ ชุมชนของจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะชุมชนบ้านทุ่งมะปราง

ชุมชนบ้านทุ่งมะปรางเป็นชุมชนมุสลิมชุมชนหนึ่งในตำบลวังประจัน อำเภอควนโดน จังหวัดสตูล ที่มีวัฒนธรรมทางการเมือง ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและทัศนคติบางอย่างเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าบางอย่างยังอยู่บนหลักการของอิสลาม จากการศึกษาเบื้องต้นโดยการสัมภาษณ์สมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของผู้นำปรากฏว่า ผู้นำในทัศนะของพวกเขามีลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) มีความซื่อสัตย์ สุจริต
- 2) มีความยุติธรรมไม่เอาเปรียบผู้อื่น
- 3) พุดจริง ทำจริง ไม่พูดโกหก
- 4) มีความรับผิดชอบ
- 5) ไม่เป็นผู้มีอิทธิพล
- 6) ไม่จำเป็นต้องเคร่งครัดในศาสนามากนัก
- 7) มีฐานะทางเศรษฐกิจพอสมควร
- 8) มีความโอบอ้อมอารี
- 9) มีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับทุกกลุ่มทุกคน
- 10) นิยมผู้ที่มีความรู้ทางโลกมากกว่าทางธรรม

นอกจากนี้พบว่า ยังมีการยอมรับผู้นำที่เป็นผู้ชายและต้องเป็นมุสลิมเช่นเดียวกัน ในขณะที่ภาวะผู้นำของสตรีจะถูกปฏิเสธและไม่ยอมรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำทางด้านการเมืองการปกครอง อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้ เราสามารถสังเกตได้จากโครงสร้างอำนาจในชุมชน โดยเฉพาะธรรมเนียมปฏิบัติในการได้มาของผู้นำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสมาชิกอาวุโส ของชุมชนหลายท่าน ได้กล่าวว่าในอดีต ผู้นำชุมชนมี 2 ลักษณะ คือผู้นำที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา เช่น โต๊ะอิหม่าม โต๊ะคอเต็บ โต๊ะบิหลัน บรรดาผู้นำในกลุ่มนี้ โต๊ะอิหม่าม ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำสูงสุด ส่วนผู้นำอีกลักษณะหนึ่งเป็นผู้นำที่ไม่เกี่ยวกับ

พิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งไม่มีชื่อเรียกเฉพาะ แต่อาจจะเรียกว่าเป็นผู้นำตามธรรมชาติก็ได้ เช่น ผู้อาวุโส โต๊ะหมอ เป็นต้น ผู้นำทั้งสองลักษณะจะทำหน้าที่ไม่เหมือนกันแต่จะพึ่งพาซึ่งกันและกัน และทำงานประสานร่วมมือกัน วิธีการได้มาของผู้นำทั้งสองลักษณะในอดีตแทบจะไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะใช้การพูดจาตกลงกันระหว่างสมาชิกในชุมชนและไม่มี การแข่งขันกัน เมื่อพูดจาตกลงกันได้แล้วผู้ที่ได้รับเลือกก็จะได้รับเชิญให้เป็นผู้นำ สำหรับคุณสมบัติที่นำมาพิจารณาของผู้นำทั้งสองลักษณะอาจจะมี ความแตกต่างกันบ้าง คือ โต๊ะอิหม่าม จะพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ทางด้านศาสนบัญญัติเป็นอย่างดี มีคุณสมบัติและมีอาวุโส ซึ่งเป็นไปตามหลักการของศาสนาอิสลาม ส่วนผู้นำตามธรรมชาติจะพิจารณาจากผู้ที่มีอาวุโส มี วัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด พูดจริงทำจริง ไม่พูดโกหก มีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับทุกคน และมีความ รับผิดชอบ อดีตผู้นำท่านหนึ่งของชุมชนนี้กล่าวว่า "เมื่อก่อนปู่ของผมเป็นผู้นำและ หลังจากท่านเสียชีวิต ชาวบ้านมาขอร้องให้พ่อของผมเป็นผู้นำต่อ จนกระทั่งมีการเลือกตั้ง ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านมาสนับสนุนพ่อของผมให้ลงสมัครรับเลือกตั้งแต่ท่านไม่ลง ชาวบ้านจึง หันมาสนับสนุนผมให้ลงสมัครรับเลือกตั้งแทนพ่อ" แม้ว่าในปัจจุบันอดีตผู้นำท่านนี้จะไม่ ได้เป็นผู้นำทางการ แต่ก็ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชน ซึ่งแสดงว่า อดีตผู้นำท่านนี้มีคุณสมบัติตามค่านิยม ความเชื่อมั่นศรัทธาและทัศนคติของประชาชนใน ชุมชนบ้านทุ่งมะปราง

หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงระบบการเมืองการปกครองตามหลักการหรือ ระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2475 จวบจนปัจจุบัน โครงสร้างอำนาจตลอดทั้ง การให้มีผู้นำและตัวแทนของประชาชนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกสภา จังหวัด หรือแม้กระทั่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมและทัศนคติ บางอย่างเริ่มเปลี่ยนไป เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นผู้อาวุโส หรือวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดของ ผู้ผู้นำเริ่มอ่อนตัวลง แต่ให้ความสำคัญกับผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ มีการศึกษาสูง มี มนุษยสัมพันธ์อันดีกับทุกกลุ่มทุกวัย และมีฐานะทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้กลุ่มเครือข่าย พี่น้องก็เข้ามามีบทบาทมากขึ้น รวมทั้งอิทธิพลของอำนาจเงิน ดังจะเห็นได้จากการเลือกตั้ง ผู้ใหญ่บ้านที่ผ่านมา (20 กุมภาพันธ์ 2541) ผู้สมัครที่ได้รับเลือกเป็นผู้ที่มีความรู้สูงกว่า ผู้สมัครคนอื่น ๆ มีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับคนทุกกลุ่มทุกวัย โดยเฉพาะกลุ่มหนุ่มสาว ขอมรับ เขาเป็นอย่างมาก ในขณะที่ผู้อาวุโสบางกลุ่มไม่ได้รับการยอมรับ บางกลุ่มไม่ได้รับการยอมรับ ด้วย เหตุผลที่ผู้สมัครท่านนี้ไม่ค่อยเคร่งครัดในวัตรปฏิบัติของศาสนาอิสลามและปัจจัยที่เป็นตัว ชี้ขาดในการเลือกตั้งครั้งนี้ก็คือ อำนาจเงิน จากการพูดคุยกับสมาชิกในชุมชนหลายท่านต่างก็

กล่าวว่า "การเลือกตั้งครั้งนี้มีการซื้อสิทธิขายเสียงด้วย และมีการย้ายบุคคลภายนอกซึ่งเป็นญาติของผู้สมัครท่านหนึ่งเข้ามาในหมู่บ้าน เพราะพ่อของเขาเป็นสมาชิกสภาจังหวัดมีอิทธิพลสามารถกระทำได้ จึงทำให้ผู้สมัครท่านนี้ได้รับเลือก แต่ประชาชนบางส่วนก็เห็นว่าผู้สมัครท่านนี้สมควรได้รับเลือกเพราะมีการศึกษาสูงกว่าผู้สมัครท่านอื่น

จากทัศนะที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ค่านิยมและทัศนคติบางอย่างเริ่มอ่อนตัวลงไม่ว่าจะเป็นความมีอาวุโส หรือมีคุณธรรม แต่ให้การยอมรับในสิ่งที่ขัดกับหลักการอิสลาม เช่น การซื้อเสียง ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเพราะโครงสร้างอำนาจใหม่ของรัฐเข้ามาแทนโครงสร้างอำนาจเก่า ทำให้คนรุ่นเก่าที่มุ่งกับหลักการลดลงเรื่อยๆ และทำให้คนรุ่นใหม่ที่มีลักษณะยึดหยุ่นไม่ค่อยยึดหลักการเข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล หรือในระดับจังหวัด ส่วนหนึ่งที่สังเกตได้อย่างชัดเจนและยังไม่เปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสำหรับชุมชนบ้านทุ่งมะปราง ก็คือความเชื่อเกี่ยวกับตัวแทนหรือผู้นำต้องเป็นมุสลิมเช่นเดียวกับคนในชุมชนและผู้นำต้องเป็นผู้ชายรวมทั้งค่านิยมและทัศนคติบางอย่างดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น และที่สำคัญยิ่งก็คือความเป็นกลุ่มเดียวกัน (In-Group) ซึ่งสมาชิกของชุมชนต่างก็บอกด้วยความมั่นใจว่าการเลือกบุคคลที่เป็นมุสลิมเหมือนกันทำให้พูดจารู้เรื่องเข้าใจกันและที่สำคัญเขาเป็น "พวกเรา" (We-Group)

ข้อเท็จจริงและประเด็นดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนบ้านทุ่งมะปราง แม้ว่าความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป เช่น ความมีอาวุโส การศึกษา หรือวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด แต่ความเชื่อและค่านิยมหรือทัศนคติบางอย่างก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะความรู้สึกสำนึกในความเป็นพวกเดียวกัน หรือ "พวกเรา" อันหมายถึง ผู้นำหรือตัวแทนของมุสลิมจะต้องเป็นมุสลิมเช่นเดียวกันยังคงมีพลังหาได้เปลี่ยนแปลงไม่ จากข้อเท็จจริงในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจว่าแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองโดยเฉพาะ "พวกเรา" ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของสังคมกรรมทางการเมืองเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีกระบวนการในการถ่ายทอดอย่างไร จึงทำให้พฤติกรรมเช่นนี้ยังปรากฏอยู่

อนึ่ง ในการศึกษาเกี่ยวกับสังคมกรรม หรือสังคมประกิตทางการเมืองของไทยที่ผ่านมาส่วนใหญเป็นการศึกษาถึงผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าว และยังไม่มีการศึกษาใดที่ศึกษาถึงกระบวนการสังคมกรรมหรือสังคมประกิตทางการเมือง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2519) ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของครู

ในกรุงเทพมหานคร สมบัติ ชำรงชัยวงศ์ (2520) ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของผู้นำกลุ่มเกษตรกรในภาคกลาง อภิวัฒน์ ชลสยาม (2529) ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของข้าราชการอำเภอพัคฆภูมิพิสัย วัชรินทร์ ชาฤทธิศิลป์ (2530) ศึกษาวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยมของนักศึกษาหรือการศึกษาของ ไกรรฐ จิระบุตร (2520) ศึกษาทัศนคติทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาไทย บุญฤทธิ์ แสนนาม (2526) ศึกษาทัศนคติทางการเมือง ของผู้นำสหภาพแรงงานไทย สุรจิตร์ ยนต์ตระกูล (2537) ศึกษาทัศนคติทางการเมืองของข้าราชการกรมการปกครอง นเรศ ปิยะพันธ์ (2524) ศึกษาค่านิยมทางการเมืองของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษาของ สายทิพย์ สุกดีพันธ์ (2524) ศึกษาการเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปรีชา ธรรมวิหาร (2532) ศึกษาการกล่อมเกลางานการเมือง โดยผ่านหนังสือเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และศึกษฤทธิ สวัสดิ์ผล (2536) ศึกษาการเรียนรู้และสำนึกทางการเมืองของนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เป็นต้น

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสังคม-การเมืองทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมมากยิ่งขึ้น การศึกษาดังกล่าวจะนำไปสู่การค้นหาคำตอบเกี่ยวกับสังคมไทยมุสลิมอีกมิติหนึ่ง ในแง่ของวัฒนธรรมและสังคมการเมือง

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในเรื่องนี้ไว้เพื่อสะดวกในการทำความเข้าใจ ซึ่งมีประเด็นสำคัญตามหัวข้อต่อไปนี้

- แนวคิดเกี่ยวกับสังคมการเมือง
- แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง
- แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัว
- แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของศาสนา
- แนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม
- แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการศึกษาชุมชน
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับสังคมนิยมทางการเมือง

1.1 ความหมายของสังคมนิยมทางการเมือง

(Political Socialization Defined)

สังคมนิยมทางการเมืองหรือที่นักวิชาการหลายท่านเรียกว่า "สังคมนิยมทางการเมือง" หรือ "การเรียนรู้ทางการเมือง" หรือ "การขัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมือง" เป็นแนวคิดที่นักรัฐศาสตร์หลายท่านเป็นผู้บุกเบิก เช่น กรีนสไตน์ (Greenstein) อีสตัน (Easton) ยูเลา (Eulua) เฮสส์ (Hess) ฮายแมน (Hyman) อัลมอนด์ (Almond) โคลแมน (Coleman) และพาย (Pye) เป็นต้น ซึ่งท่านเหล่านี้ได้ให้ความหมายของสังคมนิยมทางการเมือง ไว้ดังต่อไปนี้

อีสตัน และเดนนิส (Easton and Dennis, 1969 : 7-8) กล่าวว่า การสังคมนิยมทางการเมือง หมายถึง วิธีการที่สังคมอบรมบ่มเพาะหรือหล่อหลอมโลกทัศน์ทางการเมือง (Political Orientation) หรือถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ซึ่งได้แก่ ความรู้ ทักษะคติ บรรทัดฐาน และค่านิยมต่างๆ ทางการเมืองจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้ระบบการเมืองแต่ละระบบสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

อัลมอนด์ และเพาเวลล์ (Almond and Powell, 1966 : 64, 1980 : 36) ได้ให้คำนิยามไว้ว่าสังคมนิยมทางการเมือง หมายถึง กระบวนการที่นำมาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแก่ประชาชนเป็นกระบวนการหล่อหลอม หรือส่งผ่านวัฒนธรรมทางการเมือง สังคมนิยมทางการเมืองอาจจะเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมใดๆ ของวัฒนธรรมทางการเมืองที่สังคมนั้นๆ เคยมีมาก่อน หรืออาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงค่านิยมในแบบแผนของวัฒนธรรมทางการเมืองให้แตกต่างไปจากวัฒนธรรมทางการเมืองเดิม เช่น การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ขึ้นมา

กรีนสไตน์ (Greenstein, 1968 : 551-555 อ้างถึงใน สถิติชัย นิยมญาติ, 2524 : 8) ได้อธิบายความหมายของสังคมนิยมทางการเมืองทั้งวงแคบและวงกว้าง ในความหมายที่อยู่ในวงแคบ สังคมนิยมทางการเมือง หมายถึง การให้ข่าวสารทางการเมือง การปลูกฝังค่านิยมทางการเมือง และการให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่างๆ ทางการเมืองอย่างมีเจตนา ซึ่งกระทำโดยตัวการที่มีความรับผิดชอบอย่างเป็นทางการในเรื่องการอบรมสั่งสอน ส่วนความหมายในวงกว้าง สังคมนิยมทางการเมือง หมายถึง การเรียนรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับการเมืองที่เกิดขึ้นในทุกช่วงของชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าการเรียนรู้นั้นจะเป็นแบบทางการหรือไม่ทางการจะมีเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม

แลงตัน (Langton, 1969 : 5) ได้นิยามสังคมกรรมทางการเมืองว่าเป็นกระบวนการที่บุคคลได้เรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมทางการเมือง และอุปนิสัยในทางที่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยผ่านตัวการต่างๆ ของสังคม เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน สมาคมผู้ใหญ่และสื่อมวลชนต่างๆ

ริช และแอธออฟ (Rush and Athoff, 1971 : 16) ได้ให้ความหมายของสังคมกรรมทางการเมืองไว้ว่า เป็นกระบวนการที่บุคคลได้รู้และคุ้นเคยกับระบบการเมือง และกระบวนการที่กำหนดลักษณะแนวทางการเมือง การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองของบุคคล ตลอดจนลักษณะที่บุคคลมีปฏิกริยาหรือความรู้สึกต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ทางการเมือง สังคมกรรมทางการเมืองของสังคมต่างๆ จะเป็นไปในลักษณะใด ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่และยังขึ้นอยู่กับลักษณะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์เดิมของบุคคลและบุคลิกภาพเฉพาะตัวของบุคคล

ดอว์สันและพรีวิทท์ (Dawson and Prewitt, 1969 : 8) ได้ให้ความหมายอย่างกระตัดรัดว่า เป็นกระบวนการที่ประชาชนสร้างทัศนคติของตนเกี่ยวกับการเมือง และในด้านหนึ่งก็เป็นวิธีการที่คนรุ่นหนึ่งส่งผ่านบรรทัดฐาน และความเชื่อทางการเมืองไปยังคนรุ่นต่อไป

ทินพันธ์ นาคะตะ (1979 : 88) ได้อธิบายว่า สังคมกรรมทางการเมืองเป็นกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่งทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองตลอดจนเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคม

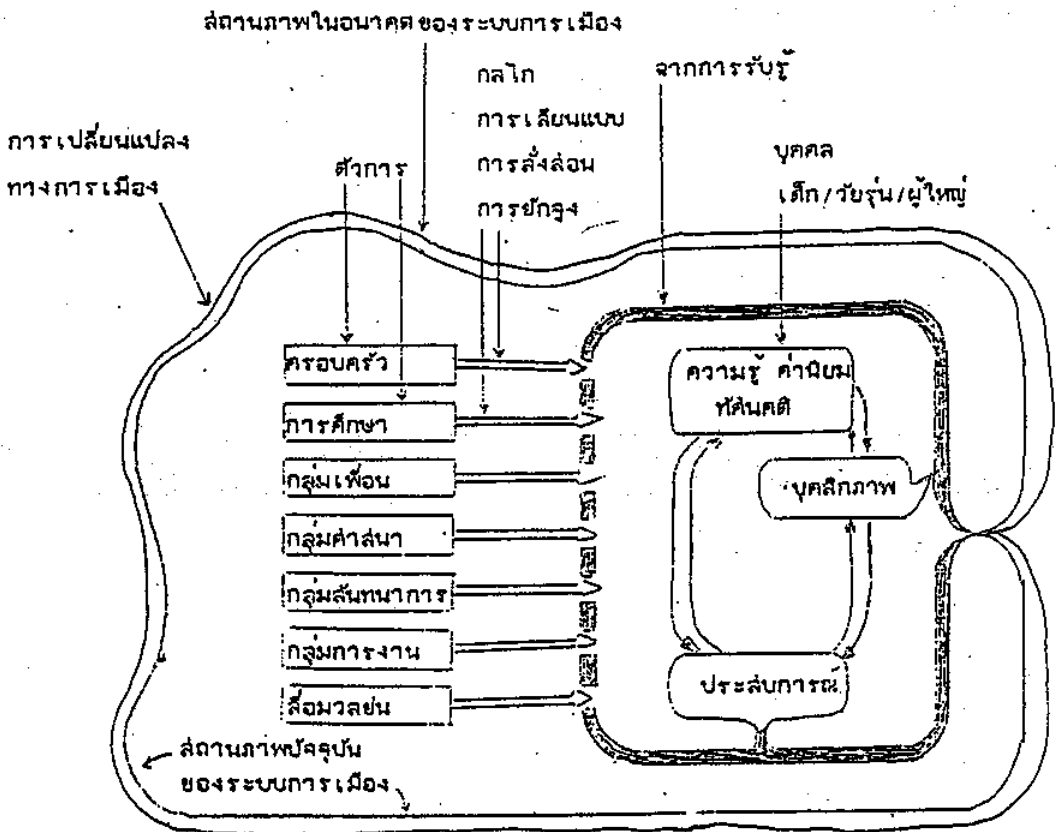
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2532 : 203) ได้กล่าวถึง สังคมกรรมทางการเมือง หรือการขัดเกลาทางการเมือง ว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาที่กว้างรอบด้าน เป็นการอบรมบ่มนิสัย ส่งสอนสมาชิกของสังคมทั้งทางด้านครอบครัว เศรษฐกิจ อนามัย ศาสนา นันทนาการ ภาษา และการสื่อสาร การศึกษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งเรื่องการเมือง

จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า สังคมกรรมหรือการขัดเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง ซึ่งได้แก่ ความรู้ ทัศนคติ บรรทัดฐาน ค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ และความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อการเมือง ระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง จากคนรุ่นหนึ่งหรือยุคหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งหรือยุคหนึ่งโดยอาศัยตัวการหรือกลไกต่างๆ ทางสังคม เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ศาสนา พรรคการเมือง สถาบันการศึกษา สมาคม และสื่อมวลชนต่างๆ สังคมกรรมทางการเมืองเป็นกระบวนการที่ช่วยเสริมสร้างและพัฒนาบุคลิกภาพทางการเมืองของสมาชิกตามที่สังคมหรือชุมชนต้องการ

1.2 กระบวนการสังคมกรรมหรือการขัดเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง
(Political Socialization Process)

จากทัศนะที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าสังคมกรรมทางการเมือง มีกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมทางการเมือง อันได้แก่ ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และโลกทัศน์ทางการเมือง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่ง มิทเชลล์ (Mitchell, 1970 : 145-178) และจารอส (Jaros, 1973 : 23) ได้เสนอหลักการไว้คล้ายกันว่า กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองประกอบขึ้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ ใคร (Who) เรียนรู้อะไร (Learn What) จากใคร (From Whom) ด้วยวิธีการอย่างไร (How) ภายใต้สถานการณ์หรือสถานการณ์เช่นไร (Under What Circumstances) และมีผลออกมาอย่างไร และเพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอเสนอตัวแบบ (Model) เกี่ยวกับกระบวนการนี้ ของรัชและแอธออฟ (Rush and Athoff, 1971 : 22) ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพ 1 กระบวนการสังคมกรรมทางการเมือง

ที่มา : Rush and Athoff, 1971 : 22

จากแผนภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่า บุคคลในสังคมแต่ละคนนั้น ถูกแวดล้อมด้วยบรรยากาศทางการเมืองของสังคมในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลทั้งสิ้น สภาพแวดล้อมทางการเมืองเหล่านั้นต่างก็มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ในสภาพแวดล้อมภายนอกนั้นยังมีหน่วยต่างๆ ที่เป็นตัวการหรือกลไกในการจัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่งผ่านเข้าไปทางฉากของการรับรู้ของแต่ละบุคคลเท่านั้น ตัวการต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ ครอบครัว การศึกษา กลุ่มเพื่อน ศาสนา กลุ่มการทำงานต่างๆ กลุ่มสภาวะว่างงานและสื่อมวลชนต่างๆ ตัวการเหล่านี้มีบทบาทในกระบวนการจัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมือง โดยเฉพาะครอบครัวและโรงเรียนมีบทบาทต่อกระบวนการนี้มากในระยะเริ่มต้นของวัฒนธรรมในสังคม นอกจากนี้ในตัวแบบจะเห็นตัวบุคคล มีองค์ประกอบอยู่ 2 ประการ คือ องค์ประกอบภายใน และองค์ประกอบภายนอก องค์ประกอบภายใน ได้แก่ บุคลิกภาพ และองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ ตัวการทั้งหลาย

นอกจากนี้ พาย (Pye, 1965 : 44-46) ยังได้กล่าวถึง ขั้นตอนของกระบวนการสังคมกรรม หรือการจัดเกลาหรือการเรียนรู้ทางการเมืองไว้ 4 ขั้นตอนด้วยกัน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นขั้นตอนเริ่มแรกสุด ที่เมื่อคนเริ่มเกิดมาจะได้รับการอบรมจัดเกลา หรือมีความโน้มเอียงเข้าสู่ความมีสภาพเป็น "สัตว์สังคม"

ขั้นตอนนี้ สถาบันที่มีอิทธิพลมากที่สุด ในฐานะที่เป็นตัวแทนของการให้การอบรมจัดเกลา ก็คือ สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา จุดประสงค์สำคัญของขั้นตอนนี้ คือ ตัวการในการอบรมจัดเกลา จะให้การอบรมชี้แนวทางเพื่อให้มนุษย์เรียนรู้วิถีดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่น ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนพื้นฐานของกระบวนการจัดเกลาและเรียนรู้ทางสังคม

ขั้นตอนที่ 2 มนุษย์เริ่มมี "เอกลักษณ์ส่วนบุคคล" ในขั้นตอนนี้เริ่มมีการพัฒนาไปสู่การมีพื้นฐาน ความรู้ ความเชื่อ และนอกจากนี้ประสบการณ์เริ่มมีอิทธิพลหล่อหลอมในจิตได้สำนึก และยังมีส่วนกำหนดเป็นโครงสร้างบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์อีกด้วย

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนนี้เริ่มเข้าสู่กระบวนการสังคมกรรมหรือการเรียนรู้ทางการเมือง มนุษย์ที่ผ่านมาถึงขั้นตอนนี้เริ่มมีความสำนึกในสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองเริ่มผ่านเข้ามาหาตัวการจัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมือง และเข้ามากระทบฉากการรับรู้ และหล่อหลอมทำให้เกิดบุคลิกภาพทางการเมืองขึ้นในตัวมนุษย์ ทำให้มนุษย์เริ่มมีความคิด มีพินิจพิเคราะห์ในทางการเมืองขึ้น

ขั้นตอนสุดท้าย เป็นขั้นตอนที่กระบวนการสังคมกรรม หรือการจัดเกลาและการ

เรียนรู้ทางการเมืองได้สร้างความรู้สึกรู้สึกนึกคิดทางการเมืองมาก จนกระทั่งทำให้มนุษย์เกิดความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาททางการเมือง ซึ่งพวยเรียกขั้นตอนนี้ว่าการเลือกสรรบุคคลทางการเมือง (Political Recruitment)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าสังคมหรือการขัดเกลาและเรียนรู้ทางการเมืองเป็นกระบวนการที่สร้าง "บุคลิกภาพทางการเมือง" ของบุคคลในสังคมขึ้น ซึ่งมีอิทธิพลในฐานะที่เป็นตัวกำหนดที่สำคัญของพฤติกรรมการเมืองในระบบการเมืองแต่ละระบบ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองได้อาศัยกระบวนการนี้เป็นช่องทางหล่อหลอมความรู้สึกรู้สึกนึกคิด หรือทัศนคติทางการเมืองของคนในสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกระบวนการนี้เป็นตัวเชื่อมระหว่างสังคมกับระบบการเมืองนั่นเอง

1.3 แบบหรือวิธีการเรียนรู้ทางการเมือง (Form of Political Learning)

ดอร์ตัน และพรีวิทท์ (Dawson and Prewitt, 1969 : 63-67) ได้แบ่งวิธีการเรียนรู้ทางการเมือง ออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1) การเรียนรู้ทางการเมืองโดยทางอ้อม (Indirect Form of Political Learning) เป็นการเรียนรู้โดยไม่ตั้งใจ (Unintentional Learning) ไม่มีการกำหนดหลักสูตรการสอนที่แน่นอน ตัวอย่างของการเรียนรู้ทางการเมืองในลักษณะนี้ อาทิเช่น เด็กที่พ่อแม่พูดคุยเกี่ยวกับการเมืองและการรับรู้และซึมซับทัศนคติทางการเมืองบางอย่างของพ่อแม่ที่เป็นครอบครัวของตน การเรียนรู้โดยทางอ้อม ยังอาจเกิดจากการทดลองสัมผัสจากกิจกรรมที่ส่งเสริมความรู้ทางการเมือง เช่น การมีโอกาสเลือกตั้งหัวหน้าชั้นในวัยเรียน การปฏิบัติตามกฎข้อบังคับร่วมกับของโรงเรียน ซึ่งจะนำมาสู่การตั้งข้อสรุปทั่วไปของบุคคลในการยอมรับส่วนต่างๆ ในทางการเมือง

2) การเรียนรู้ทางการเมืองโดยตรง (Direct Form of Political Learning) ซึ่งแบ่งย่อยออกได้เป็น 4 รูปแบบด้วยกัน คือ

2.1) การเรียนรู้โดยการเลียนแบบ (Imitation) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สำคัญมากสำหรับเด็กที่อยู่ในระยะที่ช่างสังเกต จดจำ เด็กจะเรียนแบบพฤติกรรมของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดมาเป็นแบบฉบับของตน โดยครอบครัวจะเป็นตัวการสำคัญในการถ่ายทอดในลักษณะนี้ ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

2.2) การเรียนรู้จากการตั้งปณิธาน (Anticipatory Socialization) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากความคาดหวัง ใฝ่ฝันในสิ่งที่บุคคลเคยพบ สัมผัสและประทับใจ เช่น เด็กที่มี

ภาพพจน์ว่า อาชีพทหารเป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีอำนาจก็อาจจะฝืน ตั้งปณิธานต่อไปว่าจะมีอาชีพนั้น อย่างไรก็ตามความคิดเหล่านั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ตระหนักถึงความสามารถที่แท้จริงของตนหรือมีประสบการณ์ซึ่งทำให้รู้ว่าความคิดของตนไม่ถูกต้อง

2.3) การเรียนรู้จากการศึกษาทางการเมือง (Political Education) เป็นการเรียนรู้ทางการเมืองที่เกิดจากการสอนโดยตรงหรือเป็นทางการ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการตั้งใจสอน มีกำหนดระยะเวลาหลักสูตร และวิธีการสอนที่แน่นอน เพื่อจะถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองโดยมีสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย องค์กรของรัฐจะทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่บุคคลต่างๆ โดยกระบวนการที่ต่อเนื่องและเป็นระบบ ส่วนวิธีการอาจแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แต่ที่สำคัญสังคมให้การศึกษาทางการเมืองโดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้มาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองตามที่ต้องการ เช่น ทักษะคิด ค่านิยม และโลกทัศน์ เป็นของระบบการเมืองนั้นๆ

2.4) การเรียนรู้จากประสบการณ์ทางการเมือง (Political Experience) เป็นการรับรู้ เรียนรู้ ความเชื่อต่างๆ จากการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง เช่น การเดินขบวน ลงสมัครรับเลือกตั้ง ช่วยบรรดาพรรคการเมืองหาเสียง เป็นต้น การสัมผัสเหตุการณ์ทางการเมือง หรือประสบการณ์ทางการเมืองจะมีส่วนช่วยในการสร้างความโน้มเอียงทางการเมืองให้บุคคล แต่ก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อได้รับประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ สัทญา สัทญาวิวัฒน์ (2532 : 209-210) ยังได้กล่าวถึงวิธีการจัดเวลาทางการเมือง โดยแบ่งออกเป็น 2 ชุด ดังต่อไปนี้

ชุดที่ 1 การจัดเวลาแบบทางการ-ไม่เป็นทางการ การจัดเวลาแบบทางการหมายถึงการจัดเวลาให้ผู้ให้การจัดเวลามีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการให้การศึกษา การถ่ายทอด ฝึกอบรมเรื่องราวทางการเมือง เช่น โรงเรียน หรือพรรคการเมือง เป็นผู้กระทำ ส่วนการจัดเวลาแบบไม่เป็นทางการ หมายถึง การที่ผู้ให้การจัดเวลาไม่มีหน้าที่โดยตรงในการให้การศึกษา ฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ทางการเมืองให้แก่ผู้รับการจัดเวลาแต่กระทำไปโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว เจตนาหรือไม่เจตนา ทำให้ผู้รับการจัดเวลาซึ่งอาจเป็นลูกเพื่อน หรือสภาวะการณ์ในกลุ่มเดียวกัน

ชุดที่ 2 การจัดเวลาโดยตรงกับการจัดเวลาโดยอ้อม การจัดเวลาทางการเมืองโดยตรง หมายถึง การที่ผู้ให้การจัดเวลาและผู้รับการจัดเวลามีกิจกรรมต่อกัน สื่อสารกันโดยตรง ผู้ให้การจัดเวลาอบรมสั่งสอนถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้รับการจัดเวลา ผู้รับมีโอกาสซักถามข้อข้องใจกับผู้ให้การจัดเวลาได้ การจัดเวลาโดยตรง อาจจะเป็นการจัดเวลาแบบทางการหรือไม่

เป็นทางการก็ได้ การขัดเกลาโดยอ้อม หมายถึง การขัดเกลาประเภทที่ผู้ให้และผู้รับการขัดเกลาไม่ได้ติดต่อสัมผัสโดยตรง ผู้รับการขัดเกลารับความรู้ ข่าวสารการเมืองผ่านสื่อกลาง ซึ่งอาจเป็นคน หรือวัตถุ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ผู้รับไม่ได้ซักถามข้อข้องใจหรือค้นได้โดยตรง

1.4 กลไกหรือตัวการของสังคมนิยมทางการเมือง

(Agents of Political Socialization)

สังคมนิยมทางการเมืองจะเกิดขึ้นจากกลไกหรือตัวการทางสังคมนิยมหลากหลาย เช่น สถาบันทางสังคม กลุ่ม และองค์กรต่างๆ ตัวการเหล่านี้จะสืบทอด ตลอดจนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงความโน้มเอียงทางการเมืองของสมาชิกที่สังคมหรือเกี่ยวข้องโดยอาศัยความสัมพันธ์ระดับต่างๆ ตัวการที่สำคัญ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ สายทิพย์ สุคติพันธ์ (2528 : 20-23) และประจิตร มหาหิง (2529 : 211-216) ได้แก่

1) ครอบครัว ครอบครัวเป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่ในการอบรมหล่อหลอมเกลาทางการเมืองของสังคมเป็นโครงสร้างแรกๆ ที่บุคคลจะได้พบ โดยอัลมอนต์และเพาเวลล์ (1980 : 38) เห็นว่า "ครอบครัวเป็นตัวการในการอบรมหล่อหลอมเกลาทางการเมืองที่มีอิทธิพลสูงและต่อเนื่องเป็นระยะยาวทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม" อิทธิพลที่สำคัญของครอบครัว คือการสร้างทัศนคติต่ออำนาจ กล่าวคือภายในครอบครัวจะส่วนตัดสินใจร่วมกัน (Collective Decision) ซึ่งมีลักษณะเน้นการให้อำนาจหน้าที่ในทัศนะของเด็ก เนื่องจากการไม่ปฏิบัติตามหรือไม่เชื่อฟังจะนำไปสู่การลงโทษ ดังนั้นประสบการณ์ของเด็กเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในครอบครัวจะส่งผลต่อความรู้สึก ความสามารถทางการเมืองสร้างทักษะเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง และนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในอนาคต

2) สถาบันการศึกษา โดยทั่วไปผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงจะเป็นผู้สนใจทางการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง และอาจเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำ สถาบันการศึกษาจะทำให้เด็กและเยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับโลกการเมือง และความสัมพันธ์ต่างๆ ในระบบการเมืองที่ชัดเจนมากกว่า การรับรู้ด้วยความรู้สึกทางอารมณ์เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยม และทัศนคติของสังคมอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างทัศนคติเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางการเมืองที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรและความผูกพันกับสัญลักษณ์ต่างๆ ของระบบการเมือง เช่น ในส่วนของสถาบันการศึกษายังมีประเด็นหลักที่น่าพิจารณา คือ ในเรื่องของหลักสูตร กิจกรรมเกี่ยวกับพิธีการในห้องเรียน ครูอาจารย์ที่สอน และสภาวะแวดล้อมของสถาบันการศึกษา ซึ่ง

จะมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคล

3) กลุ่มเพื่อน จัดเป็นกลุ่มปฐมภูมิที่มีส่วนสำคัญไม่น้อยในเรื่องนี้ กลุ่มเพื่อนอาจจะหมายถึง กลุ่มเพื่อนของเด็ก กลุ่มทำงานเล็กๆ สมาชิกกลุ่มเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันอย่างเสมอภาคและใกล้ชิดกัน บุคคลจะรับเอาทัศนคติและความคิดเห็นของเพื่อนเป็นของตนเอง อาจเนื่องจากการยอมรับนับถือ หรือความต้องการที่เหมือนเพื่อนในกลุ่ม กลุ่มเพื่อนจะมีบทบาทในการอบรมกล่อมเกลารวมทั้งทางการเมืองของสังคม โดยกระตุ้นหรือจูงใจ หรือกดดันให้สมาชิกมีทัศนคติและพฤติกรรมที่กลุ่มยอมรับอยู่หรืออาจจะกล่าวได้ว่ากลุ่มเพื่อนมีบทบาทเสริมบทบาทของครอบครัวและสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กที่อยู่ในวัยเยาว์และวัยย่างเข้าสู่ผู้ใหญ่ เด็กวัยนี้จะต้องอยู่เพื่ออุดมการณ์ของกลุ่มตามความเชื่อของกลุ่ม และมีความเชื่อทางสังคม และทางการเมืองไปในทางที่ดี

4) กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มที่มีบทบาททางด้านสังคมกรรมไม่น้อยกว่ากลุ่มอื่น กลุ่มอาชีพเป็นทั้งกลุ่มที่เป็นทางการเมืองและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเมือง ซึ่งผูกพันด้วยอาชีพการงาน เช่น สหภาพแรงงาน สมาคมวิชาชีพ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะเป็นตัวการในการถ่ายทอดข่าวสารและความเชื่อ เมื่อบุคคลกลุ่มหนึ่งจัดตนเองเข้าร่วมกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็จะยอมรับสถานการณ์ของกลุ่ม ในขณะที่เดียวกันกลุ่มอาชีพเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ด้านการเมืองบางแง่ให้แก่มวลชนสมาชิกของกลุ่มตัวเอง ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกเข้าใจระบบการเมืองและวิธีการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม กลุ่มที่มีขนาดใหญ่มีความเหนียวแน่นและมีก็ย่อมมีบทบาทในการสร้างและปลูกฝังค่านิยมทางการเมืองแก่สมาชิกมากขึ้น

5) สื่อมวลชน ในสังคมส่วนใหญ่ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้สามารถเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ให้รับรู้ทั่วถึงกันได้ในเวลาอันรวดเร็ว บรรดาสื่อมวลชนต่างๆ ไม่ว่าจะหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ จะมีบทบาทสำคัญในการกระจายข่าวสารแล้วยังมีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยม ความเชื่อสำคัญๆ ในสังคมนั้นโดยตรงและทางอ้อม และยังสามารถสร้างความรู้สึกรวมทั้งอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อการคงรูปแบบความเชื่อทางการเมืองอีกด้วย

6) สถาบันการเมือง สถาบันการเมืองหลัก ได้แก่ พรรคการเมือง รัฐสภา รัฐบาล และระบบราชการ สถาบันเหล่านี้ ย่อมมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการให้ประชาชนได้เกิดการเรียนรู้ทางการเมือง โดยอาศัยวิธีการต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการเมืองและนอกกรอบแบบ สถาบันการเมืองจะต้องรับผิดชอบและถือเป็นภาระหน้าที่อย่างสำคัญในอันที่จะทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองและทำให้ประชาชนทั่วไปยอมรับและเห็นด้วยกับทัศนคติ ค่านิยมของสถาบันการเมือง โดยเฉพาะ

อย่างอิงบทบาทการเมือง และที่สำคัญก็คือ บทบาทในการสร้างความโน้มเอียงที่จะเป็นผู้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

7) สถาบันทางศาสนา สถาบันทางศาสนามีบทบาทไม่แพ้สถาบันอื่นในเรื่องสังคมกรรมทางการเมือง ลัทธิความเชื่อทางศาสนาเป็นตัวการที่สำคัญอีกหนึ่งที่มีอิทธิพลยิ่งในการรักษาพัฒนา แนวโน้ม แนวความคิด ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลในสังคม หากย้อนรอยประวัติศาสตร์ศาสนาและการเมืองแล้ว จะเห็นว่าเป็นการยากที่จะแยกบทบาทของศาสนาจากการเมืองให้ขาดกัน เพราะศาสนาและการเมืองต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมวลชนด้วยทั้งนั้น ไม่ว่าในกรณีของศาสนาฮินดู พุทธ คริสต์ อิสลาม ก็สอนเกี่ยวกับการเมืองทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาอิสลามที่ถือว่าการเรียนรู้ทางการเมืองนั้นเป็นภารกิจอันสำคัญยิ่งของสถาบันศาสนา

นอกจากแนวความคิดสังคมกรรมที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น ยังมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมกรรมทางการเมือง ซึ่งสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2532 : 205-208) เรียกว่า "องค์ประกอบของการจัดেলাทางการเมือง" ซึ่งประกอบด้วย

1) ความรู้และประสบการณ์ทางการเมือง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง ค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ เป็นต้น เพื่อนำไปถ่ายทอด ฝึกฝนให้กับผู้รับการจัดেলা

2) การกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) หมายถึง บุคคลผู้ให้การจัดเอลากับผู้รับการจัดেলা จะต้องมีการติดต่อ สัมพันธ์กันก่อน เพื่อเป็นการถ่ายทอดสั่งสอน อบรมทางด้านการเมือง

3) ภาษา (Language) เป็นเครื่องที่ช่วยส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ทางการเมืองที่สำคัญ

4) ความรักความชอบพอ (Affection) หมายถึง ความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้ให้การจัดেলাโดยเฉพาะ ผู้ให้การจัดেলাจะต้องรักและชอบผู้รับการจัดেলাอย่างแท้จริง

5) สภาพแวดล้อม อันหมายถึง บุคคลแวดล้อม พ่อแม่ ญาติ เพื่อน หรือสิ่งที่ไม่ใช่ชีวิตอื่นๆ ก็ย่อมที่จะมีผลต่อการจัดเอลาที่แตกต่างกัน

1.5 ตัวแบบ (Model) หรือกรอบแนวคิด (Conceptualization)

การศึกษาสังคมกรรมทางการเมือง

แลงตัน (Langton, 1969 : 5-8) ได้กล่าวถึงตัวแบบหรือกรอบแนวคิดในการศึกษาสังคมกรรมทางการเมืองว่ามีนักรัฐศาสตร์จำนวนไม่น้อยได้เสนอแผน (Schemes) อันหลากหลาย เพื่อเตรียมกรอบแนวคิดพื้นฐานสำหรับการสร้างและกำหนดขอบเขตในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสังคมกรรมทางการเมือง ถึงแม้ว่าจนถึงขณะนี้ยังไม่สามารถที่จะสร้างตัวแบบในการวิเคราะห์ที่ได้รับการเห็นพ้องต้องกันทั้งหมด แต่การนำเสนอของพวกเขามีส่วนในการกำหนดทิศทางการศึกษาเกี่ยวกับสังคมกรรมทางการเมืองนี้จะป็นขั้นแรกในการพัฒนาตัวแบบของการศึกษาสังคมกรรมทางการเมืองในอนาคต

ตัวแบบที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดอันแรกเป็นของอีสตัน และเฮสส์ (Easton and Hess, 1961 quoted in Langton, 1969 : 6) ซึ่งพัฒนามาจากงานเขียนก่อนหน้านั้นของอีสตัน เกี่ยวกับทฤษฎีระบบ (General System Theory) ตามแนวคิดนี้ กระบวนการนำเข้าและส่งออก (Input-Output Conversion) เป็นตัวแบบพื้นฐานของระบบการเมือง อีสตันและเฮสส์ได้เห็นว่าทุกระบบการเมืองนี้ต้องการดำรงอยู่ จำเป็นจะต้องพัฒนาระดับการสนับสนุนของประชาชนต่อส่วนประกอบที่สำคัญของระบบการเมือง 3 ส่วน คือ รัฐบาล (Government) ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจทางการเมือง ระบอบการเมือง (Political Regime) ซึ่งหมายถึง กติกาหรือกฎของเกมทางการเมือง (The Rule of the Political Game) และชุมชนทางการเมือง (Political Community) ซึ่งเป็นบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เมื่อพิจารณาจากทัศนะที่กล่าวมา หน้าที่สำคัญของการศึกษาสังคมกรรมทางการเมืองก็คือ การอธิบายว่า กระบวนการสังคมกรรมทางการเมืองเป็นไปในลักษณะใด ซึ่งมีอิทธิพลในการสนับสนุนและขัดขวางแต่ละระดับของระบบการเมือง

นักทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural-Functionalist) เป็นอีกพวกหนึ่งซึ่งมองการศึกษาสังคมกรรมทางการเมืองเหมือนกับอีสตัน แต่เน้นวิธีการที่แตกต่างกัน นักทฤษฎีสำนักนี้จะมองระบบการเมืองและสังคมว่าจำเป็นต้องทำหน้าที่ ซึ่งจำเป็นบางประการเพื่อรักษาตัวมันเองไว้ พาร์สันส์ (Parsons, 1956 quoted in Langton, 1969 : 6) ซึ่งเป็นนักวิชาการผู้หนึ่งที่อาจจัดได้ว่าอยู่ในประเภทนี้ได้ระบุว่าหน้าที่ดังกล่าวมีอยู่ 4 ประการด้วยกันและที่สำคัญอันหนึ่งก็คือ "การรักษาระเบียบแบบแผนของวัฒนธรรม" (Pattern Maintenance) เขาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า บุคคลจะถูกพิมพ์โดยกระบวนการสังคมกรรมให้ป็นไปตามความคาดหวังของสังคมและการเมืองที่ดำรงอยู่เสมอ

มิทเชลล์ (Mitchell, 1962 quoted in Langton, 1969 : 7) เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ได้เสนอตัวแบบในการศึกษาสังคมกรรมทางการเมือง เขามองระบบการเมืองในรูปของกระบวนการนำเข้าและส่งออกเช่นเดียวกับอิสตัน และเล็งเห็นความจำเป็นที่ระบบการเมืองจะต้องมีหน้าที่สำคัญๆ เหมือน พาร์สัน หน้าที่ของระบบการเมือง 1 ใน 4 ที่เขากำหนดขึ้นก็คือ การรักษาบูรณาภาพของตัวมันเอง (Intergration of the Political System) ซึ่งเขารวมเอากระบวนการให้สังคมกรรมการเมืองทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้าไว้ด้วย ตามทัศนะของมิทเชลล์แล้ว กระบวนการสังคมกรรมทางการเมืองไม่เพียงแต่จะมีผลกระทบต่อปัจจัยนำเข้าเหมือนกับความต้องการ (Demands) ทรัพยากร (Resources) ความสนับสนุน (Support) เท่านั้นแต่ยังมีผลกระทบต่อกระบวนการ ซึ่งปัจจัยนำเข้าถูกเปลี่ยนเป็นผลลัพธ์อีกด้วย

ส่วนกรอบความคิดของ อัลมอนด์ และเวอร์บา (Almond and Verba, 1965) ก็สอดคล้องกับทัศนะของ พาร์สัน และมิทเชลล์ ซึ่งอัลมอนด์ได้สร้างกลุ่มหน้าที่ที่จำเป็น 7 ประการ สำหรับการวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบการเมืองตะวันตกและไม่ใช่ตะวันตก โดยแบ่งหน้าที่เหล่านั้นเข้าสู่กระบวนการนำเข้าและส่งออก (ผลลัพธ์) เช่นเดียวกับอิสตัน ในบรรดาหน้าที่ในการนำเข้า 4 ประการ ที่ระบบการเมืองทุกระบบจะต้องกระทำนั้นเขาได้รวมเอาการสังคมกรรมทางการเมืองไว้ด้วย โดยอธิบายว่า กระบวนการนี้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความมั่นคงของวัฒนธรรมทางการเมืองและโครงสร้างทั้งระบบ

กรีนสไตน์ (Greenstein, 1965 quoted in Langton, 1969 : 8) ได้พยายามที่จะเชื่อมเอาองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญๆ ในตัวแบบต่างๆ เข้ามารวมกันในรูปของคำถามพื้นฐาน 5 ประการ สำหรับการศึกษาศังคมกรรมทางการเมือง คำถามเหล่านั้นซึ่งโดยแท้จริงแล้ว ก็เป็นการนำเอาสูตรเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารของ ลาสเวลล์ (Lasswell, 1950) มาก่อร่างเข้าก็คือ ใคร เรียนอะไร จากใคร ภายใต้อาณัติการณณ์เช่นไร และมีผลอย่างไร

2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องที่ว่าด้วยความรู้สึก ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยมและแนวคิดและพฤติกรรมที่ปัจเจกชนในสังคมต่างๆ มีต่อระบบการเมือง และส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมทั้งหมด การที่สมาชิกในสังคมจะได้มาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองก็โดยการถ่ายทอด ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองโดยทั่วไปที่สังคมการเมืองมอบให้แก่สมาชิคนั้นก็โดยผ่านทางองค์การต่างๆ

2.1 ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture Defined)

มีนักคิดหลายท่านได้ให้ความหมาย "วัฒนธรรมทางการเมือง" ไว้มากมายแตกต่างกันออกไปดังนี้

เบียร์ (Beer, 1962 : 32) กล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมือง

ยิงเกอร์ (Yinger, 1962 : 380-381) กล่าวว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นทัศนคติ และการอบรมที่แต่ละคนได้รับจากระบบการเมืองนั้นๆ ซึ่งประกอบด้วยความรู้สึกลึกซึ้ง และไม่นิยมต่อระบบการเมืองและการประเมินค่าต่อเหตุการณ์ทางการเมือง

พาย และเวอร์บา (Pye and Verba, 1965 : 7) กล่าวว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องของทัศนคติ สภาวะแห่งจิตใจ และความรู้สึกต่างๆ ซึ่งจะก่อให้เกิด และมีส่วนกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองในสังคม อันหมายถึงแบบแผนที่ต่อเนื่องซึ่งมีความเหมาะสมร่วมกัน และต่างก็เสริมสร้างซึ่งกันและกัน

อัลมอนด์ และเวอร์บา (Almond and Verba, 1965 : 12-13) กล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ทัศนคติและความโน้มเอียงของคนที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง ตลอดจนทัศนคติเกี่ยวกับบทบาทของตนเองที่มีในระบบการเมือง เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองของชาติหนึ่งๆ ก็คือ แบบแผนของทัศนคติและความโน้มเอียงในรูปต่างๆ ของสมาชิกในสังคมที่มีต่อระบบและส่วนต่างๆ หรือกิจกรรมทางการเมืองที่มีอยู่ในชาตินั้นๆ

ดาห์ล (Dahl, 1966 : 352-355) กล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยในการอธิบายแบบแผนต่างๆ อันแตกต่างกันของความขัดแย้งทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองมีลักษณะเด่นๆ ได้แก่ ความรู้สึกหรือการอบรมสั่งสอนที่มีต่อระบบการเมือง และที่มีต่อบุคคลอื่น

อัลมอนด์ และเพาเวลล์ (Almond and Powell, 1966 : 50) กล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบแผนของทัศนคติและความโน้มเอียงต่อการเมืองของบุคคลแต่ละบุคคล ในฐานะที่เป็นสมาชิกของระบบการเมือง แบบแผนทัศนคติและความโน้มเอียงดังกล่าวเป็นเรื่องเชิงอัตวิสัย คือ ความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจ เป็นเรื่องมโนทัศน์ซึ่งพื้นฐานสำคัญอันก่อให้เกิดกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ขึ้น ความโน้มเอียงของแต่ละบุคคล ประกอบด้วย 3 ลักษณะดังต่อไปนี้

1) ความโน้มเอียงทางการรับรู้ (Cognitive Orientations) หมายถึง ความรู้

ความเข้าใจ และความเชื่อที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง

2) ความโน้มเอียงทางความรู้สึกพอใจ ผูกพันหรือไม่ยอมรับไม่พอใจ (Affective Orientations) หมายถึง ความรู้สึกต่อส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง เช่น ลัทธิการเมือง และพรรคการเมือง เป็นต้น

3) ความโน้มเอียงเกี่ยวกับการประเมินค่า (Evaluative Orientations) หมายถึง มติหรือการตัดสินใจ และแสดงทัศนคติต่างๆ ต่อกิจกรรมทางการเมืองและปรากฏการณ์ทางการเมือง ซึ่งปกติจะเกี่ยวกับมาตรฐานค่านิยมต่อกิจกรรมทางการเมือง และปรากฏการณ์ทางการเมือง

แมนไฮม์ (Manheim, 1975 : 30) กล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมืองคือแบบแผนของความเชื่อและทัศนคติร่วมกันที่เกี่ยวกับเป้าหมายอันเดียวกัน ซึ่งปรากฏขึ้นในระบบการเมืองนั้นๆ ในแง่ที่ว่าจะต้องมีผลประโยชน์ร่วมกันในขั้นพื้นฐาน และการประเมินค่าที่เหมือนกัน ตลอดจนการมีความเห็นพ้องต้องกันจากการได้รับประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างเดียวกัน

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ความรู้สึก ค่านิยม ทัศนคติ และแบบแผนของความเชื่อของบุคคลในสังคมต่างๆ ที่มีต่อกิจกรรมทางการเมือง สถาบันการเมือง และระบบการเมือง

2.2 ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง (Types of Political Culture)

ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองสามารถจำแนกได้ดังนี้

อัลมอนต์ และเวอร์บา (1965 : 17-19) ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบท้องถิ่นนิยมหรือแบบดั้งเดิมจำกัดวงแคบ (Parochial Political Culture) หมายถึง ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองที่คนในสังคมกลุ่มใดถูกจัดอยู่ในพวกที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองประเภทนี้ จะมีลักษณะเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ ไม่มีความเข้าใจ และเห็นห่างในระบบการเมืองของสังคม และไม่มีการรับรู้หรือมีความคิดเห็นต่อการปฏิบัติงานของสถาบันการเมือง ตลอดจนไม่สนใจใยดีหรือไม่คิดว่าตัวเองมีความผูกพันหรือมีส่วนร่วมทางการเมือง รวมทั้งมิได้ตั้งความหวังหรือข้อเรียกร้องจากระบบการเมือง

2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject Political Culture) หมายถึง ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองที่คนในสังคมกลุ่มใดถูกจัดอยู่ในพวกที่มีวัฒนธรรมทาง

การเมืองประเภทนี้ จะมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองของสังคม แต่ไม่สนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง และไม่มีความรู้สึกว่าตนเองสำคัญ หรือสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการเมือง เช่น จะมีความรู้สึกแต่เพียงว่า ตนเองมีหน้าที่ต้องยอมรับอำนาจของรัฐหรือประเทศ และเชื่อฟังปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participation Political Culture) หมายถึง ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองที่คนในสังคมกลุ่มใดถูกจัดอยู่ในพวกที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองประเภทนี้ จะมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองของสังคม มีทัศนคติและความเห็นต่างๆ ต่อกิจกรรมและกระบวนการทางการเมือง ตลอดจนมีความกระตือรือร้นสนใจเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง มีความรู้สึกที่ตนเองมีความสำคัญมีความหมาย สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการเมือง รวมทั้งมีส่วนร่วมกับระบบทั้งในแง่ของผลผลิตและวัตถุดิบ กล่าวคือ ในแง่รับผลประโยชน์จากระบบแล้วก็ยังเข้าร่วมผูกพันในการเสนอข้อเรียกร้องหรือวินิจฉัย ตัดสินในเรื่องต่างๆ ด้วย

นอกจากนี้แล้ว อัลมอนต์ และเวอร์บา (1965 : 23) กล่าวว่า โครงสร้างทางการเมืองของสังคมหนึ่งๆ จะประกอบไปด้วยลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 ประเภท ผสมกันอยู่ในอัตราส่วนที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบดั้งเดิมจำกัดวงแคบผสมแบบไพร่ฟ้า (The Parochial Subject Culture) หมายถึง ระบบการเมืองที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้ยอมรับอำนาจของเผ่าหมู่บ้าน หรือเจ้าของที่ดินอีกต่อไปแต่มีความผูกพันต่อระบบการเมืองที่สลับซับซ้อนมากกว่าหมู่บ้าน คือยอมรับอำนาจของรัฐบาลกลาง แทนที่จะยอมรับอำนาจของเจ้าเมืองหรือหัวหน้าเผ่า แต่ไม่สนใจที่จะเรียกร้องอะไรทางการเมืองหรือไม่สนใจจะใช้สิทธิทางการเมืองของตน และไม่คิดว่าตนเองจะมีบทบาทหรืออิทธิพลอย่างไรต่อระบบการเมือง

2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าผสมแบบมีส่วนร่วม (The Subject Participant Culture) หมายถึง ระบบการเมืองที่ประชาชนบางส่วนเริ่มมีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองมีทัศนคติเห็นว่าตนเองสามารถที่จะมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อระบบการเมือง สามารถทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ แต่ในขณะเดียวกันก็มีประชาชนส่วนหนึ่งยังมีความเฉยเมยไม่สนใจใฝ่ดีที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมีความโน้มเอียงที่จะยอมตามอำนาจ มีทัศนคติเห็นว่า การเมืองการปกครองไม่ใช่เรื่องของประชาชนคนธรรมดา

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบดั้งเดิมจำกัดวงแคบผสมแบบมีส่วนร่วม (The

Parochial Participant Culture) หมายถึง ระบบการเมืองที่ประกอบด้วยคนหลายเผ่าชน หรือหลายเชื้อชาติ แต่ละเผ่าชน แต่ละเชื้อชาติจะมีความจงรักภักดียึดมั่นในกลุ่มตนเองอย่างแน่นแฟ้นเป็นลำดับแรก และการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของบุคคลก็มุ่งไปในทางเพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม เฉพาะเชื้อชาติมากกว่าสังคมส่วนรวมทั้งหมด

ในความเป็นจริงแล้วในสังคมหนึ่งๆ คนในสังคมทั้งหมดจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบเดียวกันทั้งหมดเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก เพราะในทุกสังคมจะมีส่วนผสมของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบต่างๆ กัน หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ไม่มีสังคมใดที่คนในสังคมจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบหนึ่งแบบใดโดยเฉพาะ เพราะประเทศที่คนส่วนมากมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบส่วนร่วมนั้น จะต้องมียุคบุคคลที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า และแบบดั้งเดิมรวมอยู่ด้วย ฉะนั้นความแตกต่างระหว่างสังคมเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองมีเพียงว่าสังคมหนึ่งๆ ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองโน้มเอียงเป็นแบบใดมากกว่ากันเท่านั้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัว ถือเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุดในบรรดาสถาบันต่างๆ ของสังคม เพราะสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของมนุษย์ และเป็นสถาบันแรกของบุคคล สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่จะกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมหลายด้านของมนุษย์ เริ่มตั้งแต่แบบแผนการสมรส การตั้งถิ่นฐานของคู่สมรส อำนาจในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การสืบสกุล การสืบมรดก ตลอดจนกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างชายหญิง และความสัมพันธ์ทางเครือญาติ (จันงค์ อติวัฒนสิทธิ์, 2532 : 91) ครอบครัวในความหมายทางสังคมวิทยาได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านด้วยกัน ดังต่อไปนี้

เบอร์เกสส์ และ ลอค (Burgess and Locke อ้างถึงใน สุพัตรา สุภาพ, 2538 : 65-66) ได้ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่าจะต้องมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1) ครอบครัว ประกอบด้วย บุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส หรือผูกพันทางสายโลหิต หรือการมีบุตรบุญธรรม การสมรสแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนความสัมพันธ์ทางสายโลหิต หรือความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูก รวมทั้งบุตรบุญธรรมด้วย

2) สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้อยู่รวมภายในครัวเรือนเดียวกันหรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก

3) ครอบครัวเป็นหน่วยการกระทำระหว่างกัน เช่น สามี ภรรยา พ่อแม่ ลูก พี่น้อง

โดยสังคมแต่ละแห่งจะกำหนดบทบาทของแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละแห่ง โดยสมาชิกในครอบครัวแต่ละคนต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เช่น รักกัน เอาใจใส่ต่อกัน เป็นต้น

4) ครอบครัวถ่ายทอดรักษาวัฒนธรรม สมาชิกจะถ่ายทอดและรับแบบของความประพฤติในการปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างสามี ภรรยา และลูก และเมื่อผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่นก็จะได้แบบความประพฤติที่สมาชิกปฏิบัติต่อกันและต่อผู้อื่น

สมลเซอร์ (Smelser, 1981 : 281) ได้ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่าหมายถึงบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีความเกี่ยวพันกันทางสายเลือดทางการแต่งงาน หรือที่รับเอามาเลี้ยงดู และอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน

คอนคลิน (Conklin, 1984 : 249) ได้ให้คำจำกัดความครอบครัวว่าเป็นชุดของสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลอย่างน้อย 2 คน ที่เกี่ยวข้องกันโดยการเกิด การแต่งงาน หรือที่รับเอามาเลี้ยงดู

แมคไคเวอร์ (Maciver อ้างถึงใน รัชนีกร เศรษฐ, 2528 : 127) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่า หมายถึง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มสามีภรรยาและลูกของเรา

โดยสรุปแล้ว ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ผูกพันหรือมาอยู่ร่วมกัน เนื่องจากความเป็นเครือญาติกับโดยการสมรส โดยสายโลหิต หรือโดยการรับเลี้ยงดูก็ได้ สมาชิกกลุ่มนี้จะมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน และมีบทบาทหน้าที่ตามที่สังคมและวัฒนธรรมได้กำหนดไว้

3.1 โครงสร้างของครอบครัว

ออกเบิร์นและนิมคอฟฟ์ (Ogburn and Nimkoff, 1958 : 581); กิดเดนส์ (Giddens, 1989 : 385) ได้จำแนกรูปแบบของครอบครัวออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลเพียง 2 รุ่น คือ พ่อแม่ และลูก ที่อาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

2) ครอบครัวขยาย (Extended Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วย บุคคลตั้งแต่ 2 รุ่นขึ้นไป หรือแบ่งครอบครัวเดี่ยวและญาติพี่น้อง เช่น ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา เป็นต้น โดยอาศัยอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกันหรือเขตบ้านเดียวกัน

เมอร์ด็อก (Murdock, 1948 quoted in Broom and Selznick, 1968 : 33-34) ได้แบ่งครอบครัวออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) เป็นครอบครัวที่มีสมาชิกช่วงอายุและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ สามี ภรรยา และบุตร

2) ครอบครัวขยาย (Extended Family) ครอบครัวที่มีครอบครัวเดี่ยวหลายครอบครัวอยู่ด้วยกัน หรือมีสมาชิกตั้งแต่สามชั่วอายุขึ้นไป เช่น สามี ภรรยา บุตร ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้องอื่นๆ

3) ครอบครัวแบบมากผัวมากเมีย (Polygamous Family) เป็นครอบครัวที่มีสามีหนึ่งคนและภรรยาหลายคน

ส่วนแลนดิส (Landis, 1995 : 227) ได้จำแนกครอบครัวออกเป็น 3 รูปแบบ เช่นเดียวกับเมอร์คอคค์ แต่ในรูปแบบที่ 3 แลนดิส เรียกว่า ครอบครัวผสม หรือครอบครัวซ้อน (Compound Family) ซึ่งเป็นครอบครัวที่มีคู่ครองหลายคน (Multiple Spuses) หมายความว่า มีภรรยาหลายคน หรือสามีหลายคนในขณะเดียวกัน

นอกจากนี้ สนิท สัมครการ (2519 : 10-19) ได้อาศัยแนวคิดของนักมานุษยวิทยา วัฒนธรรมและสังคม แบ่งครอบครัวออกเป็น 4 แบบ คือ

1) ครอบครัวเนื้อแท้ หรือครอบครัวพื้นฐาน (Elementary Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก หรือในบางสังคมกำหนดให้ญาติมาอยู่ด้วย แต่สังคมไทยที่ต้องเลี้ยงบิดาหรือมารดาของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

2) ครอบครัวขยาย หรือครอบครัวร่วม (Joint Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเนื้อแท้ตั้งแต่ 2 ครอบครัวขึ้นไปมารวมกันเป็นครอบครัวใหม่

3) ครอบครัวซ้อน (Compositive or Compound Family) ได้แก่ ครอบครัวที่เกิดขึ้นในสังคมที่อนุญาตให้ชายหรือหญิง มีภรรยาหรือสามีมากกว่า 1 คน

4) ครอบครัวสาระ (Essential Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ขาดพ่อ แต่มีแม่เป็นแกนกลางหรือเป็นหลักของครอบครัว

จากทัศนะที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่าโครงสร้างของครอบครัวสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

1) โครงสร้างแบบครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก อาศัยอยู่ร่วมกันในครัวเรือน

2) โครงสร้างแบบครอบครัวขยาย ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และญาติ อาจเป็นพ่อแม่ของสามีหรือของภรรยา หรือญาติอื่นๆ ของฝ่ายสามีหรือภรรยา หรือทั้งสองฝ่าย อาศัยอยู่ร่วมกันในครัวเรือนเดียวกัน

3.2 หน้าที่ของครอบครัว

จากทัศนะของแลนดิส (1995 : 221) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัวว่ามีหน้าที่ควบคุมการสร้างสมาชิกใหม่ (Control Reproduction) ควบคุมการแสดงออกทางเพศ (Control Sexual Expression) และให้การดูแลและอบรมขัดเกลาแก่เด็ก (Care for and Socialization Children) ส่วนคอลลิน (Collin, 1985 : 5) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัวว่าจะต้องมีการขัดเกลาทางสังคม ชำรงไว้ซึ่งรูปแบบวัฒนธรรม (Pattern Maintenances for Culture) และแบ่งหน้าที่การงานระหว่างเพศ (Sexual Division of Labour) จากประเด็นเดียวกันนี้ ฮอร์ตัน และฮันท์ (Horton and Hunt, 1972 : 205-215) ได้กล่าวถึงหน้าที่ครอบครัวไว้อย่างครอบคลุมดังต่อไปนี้

1) บำบัดความต้องการทางเพศ (Sexual Regulation Function) การสมรสเป็นวิธีการหนึ่งที่สังคมเข้ามาควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศให้อยู่ในขอบเขตตามปทัสสถานของสังคมนั้นๆ

2) สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ (Reproductive Function) สังคมจะดำรงอยู่ได้ต้องมีสมาชิกใหม่แทนที่สมาชิกที่ตายไป ถ้าปราศจากสมาชิกใหม่แล้ว สังคมนั้นๆ จะค่อยๆ ล่มสลายและหมดสิ้นไป

3) อบรมสั่งสอนระเบียบของสังคม (Socialization Function) ครอบครัวเป็นแหล่งอบรมเบื้องต้นและมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด ทำให้เด็กรู้จักวัฒนธรรม ปทัสสถานของสังคม

4) ให้ความรักความอบอุ่น (Affectional Function) สมาชิกทุกคนได้รับความรักความอบอุ่นใจจากครอบครัว ซึ่งจะทำให้เด็กมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับอุปสรรคในอนาคต

5) กำหนดสถานภาพ (Status Function) เด็กที่เกิดมาจะได้รับสถานภาพตามกำเนิด (Ascribed Status) จากครอบครัวทันที เช่น เพศ ชื่อสกุล เป็นต้น

6) ปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัย (Protective Function) ครอบครัวจะต้องเลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโตและปกป้องคุ้มครองเพื่อให้บุตรสามารถมีชีวิตอยู่ได้

7) ผลิตผลทางเศรษฐกิจ (Economic Function) ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตที่สำคัญ สมาชิกทุกคนต้องร่วมมือกันทำงาน และแบ่งปันผลผลิตเพื่อความอยู่รอดของสมาชิกในครอบครัว

สนิท สมักรการ (2519 : 44) ได้สรุปหน้าที่สากลของครอบครัวไว้ 4 ประการ ดังนี้คือ

- 1) ครอบครัวยุคใหม่ที่ทำให้กำเนิดมนุษย์ การแต่งงานย่อมก่อให้เกิดครอบครัว และบุตร
- 2) ครอบครัวยุคใหม่ที่เป็นที่อบรมเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งประกอบด้วย 2 ลักษณะที่ควบคู่กันคือ เลี้ยงดูเด็กก่อน เพื่อให้มีร่างกายเจริญเติบโต มีจิตใจสมบูรณ์ และอบรมสั่งสอนประเพณี หรือ วัฒนธรรมของสังคมให้แก่เด็ก
- 3) หน้าที่ทางเศรษฐกิจ ครอบครัวยุคใหม่มีหน้าที่ในการผลิตหรือหาโภคทรัพย์ มาสำหรับ ให้สมาชิกในครอบครัวได้บริโภค
- 4) หน้าที่ให้ความอบอุ่นทางด้านจิตใจ และการช่วยเหลือปกป้องสมาชิกของ ครอบครัวยุคใหม่ในภาวะวิกฤตต่างๆ

โดยสรุป หน้าที่ของครอบครัว คือหน้าที่ที่สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติต่อกันและกัน และปฏิบัติต่อสังคม ภายใต้ขอบเขตของวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ ในการผลิตสมาชิก หน้าที่ทางเศรษฐกิจ หน้าที่ให้ความอบอุ่นทางจิตใจแก่สมาชิก และหน้าที่ อบรมกล่อมเกลาสมาชิก โดยเฉพาะการอบรมกล่อมเกลาทางการเมืองการปกครอง

3.3 ครอบครัวยุคใหม่ในทัศนะอิสลาม

ครอบครัวเป็นสถาบันที่พระเจ้าทรงกำหนดขึ้น ครอบครัวยุคใหม่ได้มีวิวัฒนาการขึ้นมาจาก การทดลองของมนุษย์ที่ได้อาศัยกระบวนการลองผิดลองถูกมาตลอดเวลา ครอบครัวยุคใหม่ เป็น สถาบันหนึ่งที่เกิดขึ้นมาควบคู่กับการสร้างมนุษย์ มนุษยชาติเป็นผลผลิตของสถาบันนี้ ไม่ใช่ เกิดขึ้นด้วยวิธีอื่นใด (คุรซิด อะหมัด, 2537 : 30)

รากฐานของครอบครัวในอิสลาม คือ ความสัมพันธ์ทางสายเลือดและหรือความ ผูกพันร่วมกันโดยการแต่งงาน การทดลองอยู่ร่วมกัน ก่อนการแต่งงานมิได้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิด ความเป็นครอบครัวในทัศนะอิสลาม เพราะอิสลามสร้างครอบครัวบนพื้นฐานที่แข็งแกร่งและ สามารถที่จะทำให้ครอบครัวดำเนินต่อไปได้ด้วยความมั่นคงอย่างแท้จริง รากฐานของครอบครัว จะต้องมั่นคงและเป็นธรรมชาติ เพื่อที่คนในครอบครัวจะได้มีความเอื้ออาทรที่จริงใจต่อกัน และกันและมองเห็นคุณค่าของศีลธรรม อิสลามยอมรับว่าไม่มีความสัมพันธ์ใดที่เป็นธรรมชาติ มากไปกว่าความสัมพันธ์ทางสายเลือด และไม่มีรูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศใดๆ ที่จะสนิท แนบแน่นไปกว่าความสัมพันธ์ทางเพศที่วางพื้นฐานอยู่บนศีลธรรม อิสลามยอมรับคุณธรรม ทางศาสนา ความจำเป็นและผลประโยชน์ของการแต่งงานที่มีต่อสังคม การดำเนินชีวิตตาม ปกติของมนุษย์แต่ละคนก็คือการมีครอบครัวที่ดีและการแสวงหาครอบครัวของตัวเอง การ แต่งงาน และครอบครัวเป็นศูนย์กลางในระบอบอิสลาม (ฮัมมุดะฮ์ อับดะละดี, ม.ป.ป. :

288)

ลักษณะโครงสร้างของครอบครัวในสังคมมุสลิมจะเป็นลักษณะครอบครัวขยายที่ญาติตามหรือสี่ช่วงอายุมาอยู่รวมกันได้ร่วมครอบครัวเดียวกัน ซึ่งญาติต่างศักดิ์กันก็จะมิฐานะในครอบครัวไม่เหมือนกัน สังคมมุสลิมได้แบ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ใกล้ชิดที่สุด คือ พ่อ แม่ ลูก รวมทั้งพ่อแม่ของสามีและภรรยา กลุ่มที่สองเป็นญาติใกล้ชิด เช่น พี่น้องของพ่อหรือแม่ที่มีสิทธิพิเศษเข้านอกออกในครอบครัวได้ กลุ่มที่สามญาติในวงกว้าง หรือญาติวงนอกต่างๆ ไป ซึ่งชีวิตลักษณะนี้แหละเป็นลักษณะของครอบครัวขยายอย่างแท้จริง (กูรซิด อะหมัด, 2537 : 69-72) แต่ลักษณะของครอบครัวมุสลิมในแต่ละท้องถิ่นก็อาจจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของสังคมและเศรษฐกิจ เช่น สังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ที่มีทั้งครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยว และครอบครัว เดียวมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้น

กูรซิด อะหมัด (2537 : 40-60) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัวอิสลามที่อัล-กูราน และอัล-หะดีษ ได้กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

1) ดำรงรักษามนุษยชาติ มนุษยชาติและวัฒนธรรมจะดำรงอยู่และสภาพการเป็นผู้ครองโลกแทนพระเจ้า ย่อมขึ้นอยู่กับกลไกของครอบครัวสามารถทำหน้าที่ให้กำเนิด และขยายประชากรอย่างมีประสิทธิภาพ

2) การรักษาศีลธรรม มนุษย์มีความต้องการทางเพศ ซึ่งเป็นความต้องการตามธรรมชาติ แต่หากกลไกในทางจิตวิทยาควบคุมความรู้สึกนี้ อิสลามส่งเสริมให้ชายหญิงแต่งงานกันเพื่อให้ตอบสนองความปรารถนาตามธรรมชาติ แต่อิสลามห้ามความสัมพันธ์ทางเพศนอกสมรสทุกรูปแบบ กิจกรรมทางเพศในการสมรสและการสมรสเท่านั้นเป็นกลไกควบคุมความต้องการทางเพศ ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่จรรโลงศีลธรรมระหว่างเพศอีกด้วย

3) ความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจ ความรัก ความปรารถนา วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งของการสมรสเพื่อเสริมสร้างและรักษาความผูกพันทางด้านอารมณ์ จิตใจ และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งไม่ใช่เป็นความสัมพันธ์เพื่อแสวงหาวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นความผูกพันทางจิตใจ และสร้างสรรค์ให้เกิดความรัก ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจ ความเชื่อมั่นต่อกัน ความเสียสละ ความสบายใจ และความอบอุ่นใจ ซึ่งธรรมชาติที่ดีงามของมนุษย์ผลิตออกมาให้เห็นจากความสัมพันธ์เหล่านี้

4) การอบรมให้รู้จักระเบียบของสังคมและการปลูกฝังค่านิยม การเลี้ยงดูเด็กจะสมบูรณ์ไม่ได้หากปราศจากการพุ่มพफीให้เด็กเจริญเติบโตขึ้นมาประกอบด้วยการศึกษา

อบรม การสร้างอุปนิสัยที่ดีงาม และการชักนำให้เด็กค่อยๆ รับประทานอาหารและวัฒนธรรม นี่คือภารกิจของครอบครัว

5) ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสถาบันครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งในระบบความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแบบอิสลาม ลัทธิต่างๆ ไม่ได้จำกัดอยู่ในด้านศีลธรรม วัฒนธรรม และอุดมการณ์เท่านั้น หากยังรวมไปถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมของสมาชิกครอบครัวอีกด้วย

6) การขยายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและเสริมสร้างให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคม ซึ่งการแต่งงานเป็นช่องทางให้วงญาติขยายกว้างขวางออกไปและสร้างสรรค์ให้เกิดความผูกพันฉันญาติระหว่างบุคคลต่างกลุ่มกันในสังคมระหว่างครอบครัว วงศ์ตระกูล และญาติ

7) การจงใจให้เกิดความเพียรและการอุทิศตน ซึ่งในการแต่งงานยังมีข้อเสนอแนะให้มนุษย์เพิ่มพูนความรับผิดชอบ โน้มนำมนุษย์ให้มีความเพียรมากขึ้น

โดยสรุปครอบครัวอิสลามมีหน้าที่ที่สำคัญในการดำรงรักษามนุษยชาติ รักษาศีลธรรม สร้างความมั่นคงทางด้านอารมณ์และจิตใจ สร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งอบรมให้รู้จักระเบียบของสังคม และการปลูกฝังค่านิยม โดยเฉพาะทางด้านการเมือง การปกครอง

4. แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของศาสนา

เราอาจพิจารณาศาสนาได้ใน 2 ระดับ คือ ศาสนาในระดับความเชื่อ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ และอาจรวมความเชื่อรูปแบบต่างๆ ไว้ด้วยกัน และอีกระดับหนึ่งคือ สถาบันศาสนาซึ่งมีทั้งความเชื่อ การจัดองค์กรและผู้ประกอบพิธีกรรม ศาสนาในระดับความเชื่ออาจแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ ศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของศาสดา (Doctrinal Religion) และศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Religion) คือ แบบที่ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่นจนชาวบ้านแยกไม่ได้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 27, 34) แต่ในที่นี้จะพิจารณาเฉพาะศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันเพราะศาสนาที่เป็นสถาบันมีทั้งความเชื่อ การจัดองค์กรและพิธีกรรม สถาบันศาสนาถือเป็นสถาบันที่สำคัญมากในสังคม เพราะมนุษย์หันเข้าหาศาสนา เพื่อแก้ปัญหาทุกประเภท สถาบันศาสนาจะตอบสนองสังคม โดยเป็นแบบอย่างแห่งความเป็นระเบียบของสังคม เป็นแหล่งเผยแพร่ศีลธรรม กฎข้อบังคับ และความรู้ทางศาสนา นอกจากนี้ยังปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับสถาบันอื่นๆ ของสังคม เพื่อการดำรงอยู่ของสังคมทั้งมวล

คำว่า "ศาสนา" มีความหมายหลายอย่างและล้นแล้วแต่ถูกต้องตามความต้องการของผู้ให้คำนิยาม แต่ในทัศนะทางสังคมวิทยาแล้วมองศาสนาในแง่ที่เป็นสถาบันทางสังคมซึ่งทำหน้าที่ดำรงความเป็นปึกแผ่นของสังคมไว้ (รัชนีกร เศรษฐ, 2528 : 238) มีนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาหลายท่านที่ได้ให้ความหมายของศาสนาไว้ เช่น

เดออร์กไคม์ (Durkheim, 1946 quoted in Ritzer, 1992 : 95) ให้คำจำกัดความของศาสนาว่า เป็นระบบความเชื่อ และการปฏิบัติที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งรวมอยู่ในชุมชนที่มีศีลธรรมหนึ่งเดียว เรียกว่า ศาสนนิกายหนึ่ง (a Church) สำหรับผู้ที่ยึดมั่นในความเชื่อ และการปฏิบัติเหล่านั้น

เกียรตซ์ (Geertz, 1973 : 90-91) ได้สรุปคำนิยามเกี่ยวกับศาสนาไว้ว่า ศาสนาคือระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบตัว มีพลังอำนาจสามารถสร้างศรัทธา เร้าอารมณ์ความรู้สึกของคนโดยการให้ศีลธรรมเกี่ยวกับชีวิต อธิบายประสบการณ์ในลักษณะที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคน และอธิบายในลักษณะที่ผู้ที่เชื่อถือยอมรับกันว่าเป็นจริง

จอห์นสโตน (Johnstone, 1975 quoted in Smelser, 1981 : 322) ได้ให้คำจำกัดความของศาสนาว่า เป็นระบบความเชื่อ และการปฏิบัติที่คนกลุ่มหนึ่งได้ตีความและตอบสนองต่อสิ่งที่เขาารู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติและศักดิ์สิทธิ์

เลนสกี (Lenski, 1961 quoted in Smelser, 1981 : 322) ได้ให้คำจำกัดความว่า เป็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจของธรรมชาติที่กำหนดวิถีชีวิตหรือมีอิทธิพลต่อชะตากรรมของมนุษย์และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องถูกหล่อหลอมโดยสมาชิกของกลุ่มนั้นๆ

คอนคลิน (Conklin, 1984 : 297) ได้สรุปความหมายของศาสนาจากเดออร์กไคม์ (1912, 1947) กล๊อค และสตาร์ค (Glock and Stark, 1965) และเบอร์เกอร์ (Berger, 1967) ว่าเป็นชุดของความเชื่อ สัญลักษณ์ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

โดยสรุป ความหมายของศาสนาทางสังคมวิทยา หมายถึง ระบบความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกัน (Shared Belief and Practice) หรือระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่มีเอกภาพ (A United System of Belief and Practice) ซึ่งรวมเอาหลักการทุกอย่างทั้งที่เป็น แบบโลกิยะและแบบศักดิ์สิทธิ์ หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโลกนี้และโลกหน้า

4.1 โครงสร้างของศาสนา

ฉัตรตุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ (2538 : 4-5) จำนวนก์ อติวัฒนสิทธิ์ (2532 : 121) และสุพัตรา สุภาพ (2538 : 80) ได้สรุปถึงโครงสร้างหรือองค์ประกอบของศาสนาว่าประกอบด้วย

1) ศาสดา คือ ผู้สอนหลักการและผู้ประกาศศาสนา ซึ่งเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์
 2) หลักธรรมคำสอน ที่มีการระบุชัดเจนเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยาและกฎเกณฑ์การปฏิบัติ

3) ผู้สืบทอดหรือสาวก หรือผู้รับคำสอน

4) พิธีกรรม คือ พิธีที่ปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงศาสนา

5) ศาสนสถาน คือ สถานที่เคารพหรือเป็นที่ตั้งเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

อมรา พงศาพิชญ์ (2533 : 54) ได้แยกองค์ประกอบของศาสนาออกเป็น 3 ส่วน คือ ปรัชญาคำสอน พิธีกรรม และหลักศีลธรรม หรือแนวทางการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยปรัชญาคำสอนนั้นจะมองในฐานะเป็นระบบสัญลักษณ์ และการให้ความหมาย พิธีกรรมก็คือกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และหลักศีลธรรมหรือแนวทางการอยู่ร่วมกันในสังคมจะมองถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับสถาบันทางสังคมอื่นๆ

โดยสรุป โครงสร้างของศาสนาจะประกอบด้วย ศาสนา หลักคำสอน สาวกหรือผู้สืบทอด พิธีกรรม และศาสนสถาน ซึ่งทุกศาสนาไม่จำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบครบทั้ง 5 ก็ได้ แม้จะขาดข้อใดข้อหนึ่งก็ยังนับว่าเป็นศาสนา

4.2 หน้าที่ของศาสนา

จำนวนก์ อติวัฒนสิทธิ์ (2532 : 123) ได้สรุปหน้าที่ของศาสนาไว้ 2 แ่ง คือ แ่งส่วนบุคคล และแ่งส่วนสังคมไว้ดังต่อไปนี้

1) หน้าที่ส่วนบุคคล ศาสนาจะสนองความต้องการส่วนตัวของบุคคลในด้านต่างๆ คือ

1.1) สอนความต้องการเพื่อแสดงออก (Expressive Desire)

1.2) สอนความต้องการเพื่อหาสิ่งที่เป็นสาระ (Substantive Desire)

1.3) สอนความต้องการเพื่อความอยากรู้อยากเห็น (Cognitive Desire)

2) หน้าที่ทางสังคมของศาสนา มีดังนี้

2.1) ช่วยจัดเรียงสังคมให้เป็นปึกแผ่น ซึ่งหมายถึงศาสนาเป็นปัจจัยเชื่อมโยงสมาชิกให้มีความรู้สึกเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน